

9. Костенко Л. Еволюція музи від античної до Ахматівської // Слово і час. – 1990. – №3. – С.3 – 4
10. Костенко Л. Над берегами вічної ріки. – К.: Радянський письменник. – 1977. – 134с.
11. Костенко Л. Поет, що йшов сходами гігантів // Леся Українка. Драматичні твори. Передмова. – К., 1989. – с.7
12. Костенко Л. Сад нетанучих скульптур: Вірші. Поема-балада. – К.: Радянський письменник, 1987. – 207с.
13. Маланюк Є. Малоросійство // Маланюк Є. Книга спостережень. – К.: Атіка, 1995. – С.219 – 233
14. Рильський М. Вибрані твори. У двох томах. – Т.1. – К.:Українська енциклопедія, 2005. – 605 с.
15. Рильський М. Твори. У 20 томах. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1983. – 535 с.
16. Рубчак Б. Розмови літа з вереснем (Акомпаньямент до читання) // Світовид (Літературно-мистецький збірник). – Київ – Нью-Йорк. – 1990. – Вип.11. – С.101-119.
17. Филипович П. Поезії. – К.: Радянський письменник, 1982. – 178 с.

Анотація. У статті йдеться про спільні тематичні і стилізові риси поезії Ліни Костенко та “неокласиків”. Звертається увага на тяжіння до культурництва, інтелектуалізм, афористичність, виділяються провідні теми та образи.

Ключові слова: поезія, “неокласики”, світове культурництво, історична пам’ять, інтелектуалізм, філософська, пейзажна та інтимна лірика.

Summary. This article is about joint and distinguishing features of the subject matter, stylistics of poetry by Lina Kostenko and Ukrainian Neoclassicists: M.Zerov, M.Rylsky, Yurii Klen, P.Fylypovych.

Key words: intellectualism, inclination for culture, aphoristic character of the poetry, leading themes and images.

УДК 811.161.2’373.46

Задояна Л.М.

АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЦУКРОВОГО ВИРОБНИЦТВА

Антоніми – слова (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що, тісно поєднуючись певною семантичною спільністю, розрізняються на цій самій основі максимально протилежними значеннями [7, 27-29]. Протилежність, контрастність понять, якими оперує наука, знаходять специфічне вираження в антонімії. Терміни-антоніми характеризуються цілком визначеними парадигматичними властивостями: фронтальною протилежністю і розрізненням за диференційною ознакою, тісно пов’язаною з її основною дефінітивною функцією [6, 186].

Антонімія – одна з основних системотвірних категорій у лексиці (термінології), дослідження цього явища в термінології є актуальним, оскільки виявлення антонімічних відношень допомагає визначити межі термінологічного поля терміносистеми. Погляди на проблему антонімії у лексиці викладено у працях Ш. Баллі, В. Даниленко, С. Міллера, Л. Новикова та ін. Антонімію як вид лексико-семантичних відношень у термінологіях різних галузей знань досліджували: І. Волкова (фізична термінологія), С. Дорошенко (термінологія нафтогазової промисловості), І. Козловець (фінансово-кредитна термінологія), З. Куделько (термінологія ринкових взаємин), О. Кучеренко (пожежно-технічна термінологія), Т. Лепеха (термінологія судово-медичної експертизи), Т. Михайлова (науково-технічна термінологія), Т. Соколовська (термінологія генетики), Н. Цимбал (термінологія органічної хімії) та ін. *Актуальність* нашого дослідження зумовлена відсутністю характеристики антонімії у сучасній українській термінології цукрового виробництва, потребою у доповненні знань про вияв антонімічних відношень на прикладі ще однієї терміносистеми.

Метою статті є дослідження антонімічних відношень в українській термінології цукрового виробництва.

Основним у процесі визначення антонімічних відношень є поняття протилежності. Л.О. Новиков вважає, що незважаючи на різні погляди на суть явища антонімії, думки

дослідників цієї проблеми завжди збігалися в тому, що “антонімія та антоніми є вираження протилежності в мові” [5, 243]. В. Даниленко: “Явище антонімії, що проявляється в існуванні слів з протилежним значенням, у мові науки суттєво не відрізняється від відповідного явища в загальнолітературній мові” [2, 25]. На думку Т. Михайлової, “антонімічними в термінології слід вважати відношення двох значень, що виражені різними термінами й передають істотні ознаки несумісних протилежних або суперечливих видових понять стосовно одного родового, тобто мають спільну семантичну основу” [4, 295].

Для ефективного виділення антонімів у лінгвістиці розроблено такі критерії антонімічності: 1) антоніми-слова з протилежним значенням – розрізняються з вираженням протилежності, яка передбачає одночасно тотожність у якомусь відношенні; 2) антоніми вживаються в типових синтаксичних конструкціях у взаємному протиставленні; 3) антоніми мають однакову сферу лексичної сполучуваності [3, 56].

Вияв антонімічних відношень спостерігаємо і в термінології цукрового виробництва: *Насіння цукрових буряків у ботанічному відношенні – це прості й складні плоди (супліддя, клубочки)* [Роїк, 55]; *Біологічною особливістю насінників цукрових буряків є неоднорідність дозрівання насіння навіть на одній рослині. Ще сильніше це проявляється при неоднорідності насінників за морфологічними ознаками (одностеблові і багатостеблові, сильно- і слабогіллясті і т. п.)* [Роїк, 232]; *Попередня очистка насіння від великих, малих домішок та пилу на сепараторі сігма та тепловий обробіток насіння гарантують тривале його зберігання без зниження посівних якостей* [Роїк, 61]; *У зоні достатнього зволоження запаси вологи в ґрунті після різних попередників, як правило, однакові* [Роїк, 64]; *У зоні недостатнього зволоження правильне чергування культур у сівозміні набуває особливого значення як фактор регулювання водного режиму ґрунту* [Роїк, 71].

У терміносистемі цукрового виробництва, як і в інших терміносистемах, антоніми утворюють мікрополе, у якому й реалізуються відношення протилежності та суперечності, які є однією з основних ознак системності термінології, адже поняття завжди виникають парами: *Домішки легкі – домішки густиною менше 1 г/см³ (гичка, бур'ян, трава, солома тощо), що надходять з буряководяною сумішшю в завод* [ТСТОБ, 26]; *Домішки важкі – домішки густиною понад 1 г/см³ (частинки ґрунту, пісок, каміння, металеві предмети, куски цегли тощо), що надходять з буряководяною сумішшю в завод* [ТСТОБ, 26]. Ш. Баллі антонімічні протиставлення вважав виявом природного нахилу людського розуму: “В нашій свідомості абстрактні поняття закладені парами, причому кожне зі слів завжди викликає уявлення про інше” [1, 139].

Зокрема нами встановлено, що антонімічні відношення виникають між термінами, які позначають ознаки, властивості, процеси:

1) наявність-відсутність ознаки: *природна – примусова вентиляція, конденсовані – неконденсовані гази, очищена – неочищена проба (коренеплодів цукрових буряків), консервованій – неконсервованій буряковий жом, гранульований – негранульований буряковий жом, родючий – неродючий ґрунт* ;

2) більший ступінь вияву ознаки – менша кількість або ступінь ознаки: *висока – низька вологість, висока – низька виробнича потужність (заводу), основний (цільовий) – побічний продукт, достатнє – недостатнє зволоження ґрунту, легкі – важкі домішки*;

3) місце розташування у просторі або місце перебігу процесу: *протитечійна – прямотечійна сатурація, зовнішня – внутрішня дифузія, протитечійна – прямотечійна конденсація*;

4) особливості форми, розміру та стану: *одноступінчаста (-чата) – багатоступінчаста (-чата) сатурація, однонасінні – багатонасінні форми цукрових буряків, легкі – важкі домішки, рідка (фільтрат) – тверда (осад) фаза (нефільтрований сок у процесі фільтрування розділяється на такі фази), густий – рідкий розчин (соку), великий – малий розмір (шматків вапняку), вільна – зв'язана гичка бурякова, суха – мокра гниль (коренеплодів), солодкий – кислий сок, сухе – мокре протруювання насіння цукрових буряків, крупні – дрібні домішки, максимальний – мінімальний діаметр, крупні – дрібні коренеплоди, крупніший – дрібніший цукор, вільні – зв'язані домішки, сушений – вологий жом, велика – мала ємність*.

У складі сучасної української термінології цукрового виробництва зафіксовані терміни-антоніми, структура яких неоднорідна. Антонімічні відношення виявляються в термінах таких типів:

- у семантичній структурі однослівів: *стерильність – фертильність, адсорбція – десорбція (нецукрів)*;

- у композитах шляхом приєднання до однієї ономазіологічної ознаки антонімічних ономазіологічних ознак: *високосортний – низькосортний*;

- як конкретизатори у складі словосполучень:

- двокомпонентні терміни: *вологий ґрунт – сухий ґрунт, високий тиск – низький тиск, рання цвітуха – пізня цвітуха, внутрішнє (генетичне, фізіологічне) середовище – зовнішнє*

(вологість, температура та інші умови вирощування) середовище, фаза всмоктування – фаза витіснення;

- трикомпонентні терміни: забруднений цукровий буряк – очищений цукровий буряк, рідкі мінеральні добрива – тверді мінеральні добрива, зона низького тиску – зона високого тиску;
- багатоконпонентні терміни-антоніми: фактори, які сприяють інтенсивному росту рослин цукрових буряків (підвищені норми азоту, висока вологість ґрунту, застосування стимуляторів росту та ін.) – фактори, які пригнічують ріст рослин цукрових буряків (недостатня кількість у ґрунті азоту, низька вологість ґрунту, застосування інгібіторів росту та ін.) (протягом вегетації), високий вміст поживних речовин в ґрунті – низький вміст поживних речовин в ґрунті.

За частиномовним вираженням в українській термінології цукрового виробництва вирізняються іменникові (макродобрива – мікродобрива, макроорганізми – мікроорганізми), прикметникові (великий – малий, зовнішній – внутрішній, продуктивний – непродуктивний, розчинний – нерозчинний, сухий – мокрий, ранній – пізній), дієслівні терміни-антоніми (збільшення маси (листіків) – зменшення маси (коренеплодів) (при недостатньому освітленні)) тощо. Найпродуктивнішими є прикметникові антонімічні назви.

У терміносистемі цукрового виробництва за структурним критерієм виділяємо дві групи антонімічних пар: лексичні (різнокореневі) антоніми та словотвірні (спільнокореневі) антоніми.

У лексичних, або різнокореневих антонімах протилежність виражається за допомогою різних основ та префіксів: розрідження – згущення (розчину), варіння – кристалізація.

Словотвірні, або спільнокореневі антоніми виражають протиставлення значення за допомогою таких засобів:

- додавання до спільних основ питомих префіксів з протилежним значенням: передпосівний – післяпосівний (обробіток ґрунту), досходовий – післяходовий (догляд за посівами), недопал – перепал (вапняку), навантаження – розвантаження (коренеплодів цукрових буряків).

- додавання до спільних основ запозичених префіксів з протилежним значенням. У термінології цукрового виробництва використовуються такі іншомовні префікси, за допомогою яких виражається антонімічність: полі-, моно-, ди-, де-, мікро-, макро-,: поліцукрид – моноцукрид – дицукрид, адсорбція – десорбція (нецукрів), органічні та мінеральні макродобрива – мікродобрива макроелемент – мікроелемент;

- використання чи невикористання префіксів не-, дез-, без-. Значення протилежності – негативності мають префікси дез-, не-. Наприклад: інфекція – дезінфекція (коренеплодів), якісний – неякісний аналіз (цукру), цукри – нецукри, фільтрований – нефільтрований сок, стерильний – нестерильний цукровий буряк (разом із землею на поверхні буряка є велика кількість мікроорганізмів), достатнє – недостатнє зволоження (посівів цукрових буряків), пошкоджені – непошкоджені коренеплоди, водорозчинні – нерозчинні у воді фосфорні добрива, якісне – неякісне насіння, еродовані – нееродовані (ґрунти), парні – непарні (загинки поля). Префікс без- вказує на відсутність, виключення ознак та властивостей: підстилковий – безпідстилковий гній, азотисті – безазотисті органічні речовини.

- утворення слів-комполітів (до спільних основ додаються основи з протилежним значенням): слабозмиті різновиди ґрунтів – середньозмиті різновиди ґрунтів – сильнотмиті різновиди ґрунтів, однонасінні плоди – багатонасінні плоди, однорічні трави – багаторічні трави, однорічні бур'яни – багаторічні бур'яни, склеренхімні (внутрішні) – паренхімні (зовнішні) тканини оплодня насіння.

За семантичним критерієм у терміносистемі виділяються контрарні, комплементарні і векторні антоніми [5, 236].

Контрарна протилежність характеризується наявністю середнього проміжного компонента між крайніми симетричними членами впорядкованої множинності. Середній проміжний компонент вказує на ступінь зростання або спадання якісної ознаки. Наприклад: моноцукрид – дицукрид – поліцукрид, рідкий – кристалічний (сипучий) – твердий (пресований) (стани), висока – помірною – низька (температура), холодна – тепла – гаряча (дефекація), висока – середня – низька (якість коренеплодів цукрових буряків), легкоуглинкаві – середньосуглинкаві – важкосуглинкаві (ґрунти за вмістом фізичної глини), глибока – звичайна – мілка (оранка чорноземів), непошкоджені – слабо пошкоджені – сильно пошкоджені (коренеплоди), придатні до садіння – сумнівні – непридатні до садіння (коренеплоди), ясно-сірі – сірі – темно-сірі (опідзолені ґрунти).

Комплементарна протилежність виражається тим, що середній проміжний компонент між термінами-антонімами відсутній. Наприклад: життєздатні – нежиттєздатні (власне насінини), нагрівання – охолодження (соку).

До векторних антонімів належать антоніми що зазначають спрямування протилежностей ознак, рухів та дій різного напрямку. Наприклад: розрідження – згущення (розчину),

передпосівний – післяпосівний (обробіток ґрунту), повернені – неповернені (втрати маси коренеплодів).. Векторні антоніми можна вважати різновидом комплементарних антонімів, оскільки вони мають усі семантичні особливості останніх.

На основі здійсненого аналізу явища антонімії в українській термінології цукрового виробництва, можемо зробити висновок, що антонімія у даній терміносистемі є необхідною системотвірною категорією, служить для розрізнення значень синонімічних, полісемічних та паронімічних слів. Явище антонімії допомагає охарактеризувати ознаки, властивості, процеси цукрового виробництва, дає змогу проникнути в сутність понять, що протиставляються. У подальшому плануємо дослідити види системних відношень у термінології цукрового виробництва (синонімічні, класифікаційні відношення) більш детально.

Список використаних джерел

1. Балли Ш. Французская стилистика / Балли Ш. – М., 1961. – 394 с.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / Даниленко В. П. – М., 1977. – 246 с.
3. Миллер Е. Н. Природа лексической и фразеологической антонимии / Миллер Е. Н. – Саратов, 1990. – 222 с.
4. Михайлова Т. Антонімічні відношення українських науково-технічних термінів як мовне явище та об'єкт лексикографії // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2003. – Вип. V. – С. 295 – 299.
5. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке / Новиков Л. А. – М.: Изд-во МГУ, 1973. – 290 с.
6. Панько Т. І. Українське термінознавство / Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
7. Українська мова: [енциклопедія / упоряд.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко]. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

Джерела фактичного матеріалу

1. Бахмат М, І. Буряковий цукор – технології виробництва: [навчальний посібник] / Бахмат М. І., Ігнат'єв М. О., Вітвицький І. А. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. – 372 с.
2. Роїк М. В. Буряки / Роїк М. В. – К.: Видавництво “XXI вік” – РІА “ТРУД-КІІВ”, 2001. – 320 с.
3. Тлумачний словник з технології та обладнання бурякоцукрового виробництва. Основні терміни [уклад. В. А. Лагода та ін.]. – К.: НУХТ, 2004. – 84 с.

Список умовних скорочень:

Роїк – Роїк М. В. Буряки / Роїк М. В. – К.: Видавництво “XXI вік” – РІА “ТРУД-КІІВ”, 2001. – 320с.;

ТСТОБ – Тлумачний словник з технології та обладнання бурякоцукрового виробництва. Основні терміни [уклад. В. А. Лагода та ін.]. – К.: НУХТ, 2004. – 84 с.

***Анотація.** У статті проаналізовано антонімічні відношення у сучасній українській термінології цукрового виробництва. Описано лексичну та словотвірну антонімію, а також контрарні, комплементарні та векторні її різновиди. Виявлені антонімічні відношення дають змогу визначити межі термінологічного поля галузі цукрового виробництва.*

***Ключові слова:** антонімія, терміносистема цукрового виробництва, поняття протилежності.*

***Summary.** The article analyses the antonymic relations of Ukrainian modern terminology of sugar production lexical word-formation antonymy, its contrary, complementary and vector types are described. The distinguished antonymic relations give a possibility to determine the limits of terminological field in the sphere of sugar production.*

***Key words:** antonyms, terminosystem of sugar production, the understanding of opposition.*